

NHỮNG CÁCH TÂN VỀ CỐT TRUYỆN TRUYỆN NGẮN CỦA FRANZ KAFKA

Đoàn Thị Việt Nga¹

TÓM TẮT

Bài viết này nghiên cứu những cách tân của cốt truyện truyện ngắn Franz Kafka (1883 - 1924). Kafka ít khi xây dựng cốt truyện trên cơ sở những hành động bên ngoài của nhân vật, yếu tố cơ bản của cốt truyện không còn là hệ thống sự kiện bên ngoài tạo nên hình thức vận động của cốt truyện. Mặt khác, trong nhiều truyện ngắn của ông, cốt truyện được hư cấu rất đơn giản, dường như không cần đến sự tổ chức, sắp xếp. Kafka không coi cốt truyện là yếu tố hấp dẫn hàng đầu của truyện ngắn nữa. Với những truyện ngắn của mình, Kafka hướng người đọc theo chiều sâu của sự suy nghĩ, khám phá ý nghĩa của chúng.

Từ khoá: Cốt truyện, truyện ngắn, cách tân, Franz Kafka, chiều sâu.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Franz Kafka (1883 - 1924) là một trong những nhà văn hiện đại xuất sắc nhất của thế kỉ XX. Tác phẩm của Kafka, theo nhà nghiên cứu Nguyễn Văn Dân, *thật sự là những cái mốc của quá trình văn học thế giới* [1; tr.181]. Kafka là một *hiện tượng mà sự lặp lại sẽ trở thành vô vị* [1; tr.181]. Có thể nói, ông là một hiện tượng văn học đặc biệt, có tác động sâu rộng và gây ngỡ ngàng cho nền văn học thế giới. Sáng tác của ông nói chung, truyện ngắn nói riêng thể hiện sự thay đổi về phương thức phản ánh hiện thực, đó là tiếp cận hiện thực theo hướng huyền thoại hóa, xây dựng một thế giới nghệ thuật đầy phi lí. Đọc tác phẩm của Kafka, người ta bắt gặp trong đó sự tha hóa, nỗi lo âu, sự lưu đày và cái chết của con người thời hiện đại, hậu hiện đại; sẽ thấy một thế giới mơ hồ của những biểu tượng, những ý niệm về số phận, về quyền lực, những ước mơ khát vọng vươn tới một cuộc sống ý nghĩa hơn.

Trong suốt sự nghiệp sáng tác, Kafka viết không nhiều: 3 tiểu thuyết và gần 100 truyện ngắn. Tuy nhiên chỉ ngần ấy tác phẩm cũng đủ để ông làm một cuộc cách tân lớn trong văn học; đủ để cho thấy tài năng nghệ thuật của Kafka trên hai phương diện: cách cảm nhận mới mẻ về con người, cuộc sống và các phương thức biểu hiện độc đáo, sáng tạo. Ông được coi như nhà cách tân văn xuôi vĩ đại của thế kỉ XX và là người khai sinh ra văn xuôi hậu hiện đại. Riêng truyện ngắn của Kafka cũng đủ làm nên một cuộc cách tân lớn trong văn học. Một trong những yếu tố tạo nên cuộc cách tân lớn đó chính là cốt truyện.

Trên thế giới, Franz Kafka đã được các nhà nghiên cứu, phê bình văn học phương Tây dành khá nhiều bút lực và tâm huyết để tạo nên rất nhiều công trình nghiên cứu và bài viết có giá trị. Tuy nhiên, theo nhận định chủ quan của chúng tôi, việc nghiên cứu về Kafka ở Việt Nam vẫn có nhiều khoảng trống. Cũng chưa có một công trình nghiên cứu chuyên sâu nào về cốt truyện truyện ngắn Franz Kafka. Trong bài viết này, chúng tôi phân tích những đặc điểm và cũng là những cách tân về cốt truyện truyện ngắn Kafka. Từ đó, ngoài mong muốn đóng góp một phần vào việc tìm hiểu về một tác giả mà ảnh hưởng còn tỏa bóng đến tận ngày hôm nay, chúng tôi còn có mong muốn khác là phục vụ cho việc học tập, nghiên cứu, giảng dạy về Kafka nói riêng, văn học hậu hiện đại nói chung trong chương trình văn học hệ đại học, cao đẳng.

¹ Khoa Giáo dục Tiểu học, Trường Đại học Hải Dương; Email: vietnga19841982@gmail.com

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Bài báo sử dụng phương pháp hệ thống, phương pháp so sánh và các thao tác phân tích, tổng hợp để nghiên cứu, từ đó nhận thấy sự khác biệt, sự độc đáo và vai trò tiên phong cho văn xuôi hậu hiện đại của Franz Kafka.

Phương pháp hệ thống: Đây là phương pháp chủ đạo của nghiên cứu văn học. Vận dụng phương pháp này trong nghiên cứu những cách tân về cốt truyện truyện ngắn Kafka, chúng tôi đặt toàn bộ truyện ngắn của ông trong một hệ thống, sau đó xem xét các yếu tố trong hệ thống đó thể hiện sự cách tân về cốt truyện

Phương pháp so sánh: Chúng tôi so sánh trong nội bộ truyện ngắn của Kafka làm cơ sở khái quát đặc điểm và so sánh cốt truyện truyện ngắn Kafka với cốt truyện truyện ngắn truyền thống để nhận thấy sự khác biệt, sự độc đáo và những đóng góp của Kafka đối với văn học hậu hiện đại.

Các thao tác phân tích - tổng hợp: Đây là những thao tác không thể thiếu trong nghiên cứu văn học. Nhờ phân tích - tổng hợp, chúng ta sẽ nhìn nhận bản chất của vấn đề một cách rõ ràng hơn.

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU VÀ THẢO LUẬN

3.1. Lí thuyết về cốt truyện và cốt truyện trong truyện ngắn

Cốt truyện không phải là một yếu tố tất yếu cho mọi tác phẩm văn học mà chỉ tồn tại trong những tác phẩm thuộc thể loại tự sự và kịch. Theo Lê Bá Hán, cốt truyện được hiểu là *hệ thống các sự kiện được tổ chức theo yêu cầu tư tưởng và nghệ thuật nhất định, tạo thành bộ phận cơ bản nhất, quan trọng nhất trong hình thức động của tác phẩm* [2; tr.85]. Trần Đình Sử cũng cho rằng, cốt truyện thực hiện các chức năng rất quan trọng trong tác phẩm: *gắn kết các sự kiện, bộc lộ các xung đột, mâu thuẫn của con người, tạo ra một ý nghĩa về nhân sinh* [7; tr.57].

Khác với các thể loại tự sự khác, truyện ngắn với các đặc trưng của nó thường tái hiện một khoảnh khắc nào đó của đời sống nhân vật chứ không phải một quá trình, vì thế cốt truyện của truyện ngắn thường khá sâu và vai trò của các chi tiết, đặc biệt là các chi tiết tiêu biểu, là vô cùng quan trọng.

Truyện ngắn sáng tác theo lối truyền thống thường phát triển theo 5 bước:

Trình bày: Giới thiệu khái quát về bối cảnh xã hội, các điều kiện, nguyên nhân làm nảy sinh xung đột và tình hình buổi ban đầu của nhân vật. Hoàn cảnh ở đây thường nằm trong trạng thái tĩnh, mâu thuẫn chưa vận động và phát triển, nhân vật chưa đứng trước những thử thách nên chưa phát huy tính năng động của mình.

Thắt nút: Đánh dấu sự kiện mà từ đó phát sinh mâu thuẫn, xung đột. Đây chính là biến cố đầu tiên của cả hệ thống biến cố tạo thành xung đột của cốt truyện. Phần thắt nút có nhiệm vụ bộc lộ trực tiếp những mâu thuẫn được tích tụ một cách âm ỉ từ trước, các nhân vật sẽ đứng trước những thử thách, đòi hỏi phải bày tỏ những thái độ, chọn lựa cách xử sự, hành động, phản ứng, từ đó bộc lộ rõ tính cách.

Phát triển: Là phần quan trọng và dài nhất của cốt truyện bao gồm nhiều cảnh ngộ, sự kiện và biến cố khác nhau. Tính cách nhân vật chủ yếu được xác định trong phần này. Nó có thể được thay đổi thông qua các bước ngoặt, môi trường khác nhau.

Đỉnh điểm: còn được gọi là cao trào, là phần bộc lộ cao nhất của xung đột. Lúc này, xung đột đã phát triển đến độ gay gắt, quyết liệt, đòi hỏi phải được giải quyết theo một chiều hướng nhất định. Đỉnh điểm thường là một khoảnh khắc, một thời điểm ngắn nhưng có tác dụng quyết định đối với nhân vật trung tâm.

Kết thúc: là phần giải quyết xung đột của tác phẩm một cách cụ thể. Ở đây, tác giả trình bày những kết quả của toàn bộ xung đột của cốt truyện. Một cốt truyện tốt, bao giờ phần kết thúc cũng được giải quyết một cách tự nhiên, phù hợp với quy luật của cuộc sống.

Khác với truyện ngắn truyền thống, truyện ngắn hiện đại thế kỉ XX dường như không chú ý lắm đến cốt truyện, nhiều tác phẩm còn có xu hướng hủy diệt cốt truyện. Đặc biệt, trong truyện ngắn của Franz Kafka, những cách tân này càng trở nên rõ nét.

3.2. Những cách tân về cốt truyện trong truyện ngắn Franz Kafka

3.2.1. Cốt truyện được nói lỏng

Nếu như các truyện ngắn sáng tác theo phương thức truyền thống thường ưu tiên hàng đầu cho cốt truyện và đó đồng thời cũng là nhân tố hàng đầu tạo nên cái hay, dở, sự hấp dẫn hay nhàm chán của tác phẩm, thì trong truyện ngắn của Kafka, cốt truyện có vai trò khiêm tốn hơn. Kafka không xây dựng một cốt truyện với những xung đột căng thẳng kịch tính, những mâu thuẫn gay gắt cần được giải quyết nhanh chóng. Cốt truyện của Kafka thường được nói lỏng các bộ phận của cốt truyện, các chi tiết sự kiện hiếm khi xuất hiện dồn dập và cũng không lắt léo. Không theo cấu trúc 5 bước truyền thống, vì thế truyện ngắn của Kafka thường rất khó tóm tắt. Độc giả khó có thể tóm tắt truyện ngắn *Mười một người con trai*, chỉ có thể biết xuyên suốt cả câu chuyện là nhân vật *tôi* - người cha kể về 11 người con trai của mình, ở đó, mỗi người chỉ là những mảnh nhỏ lắp ghép đầy thiếu hụt, không có ai hoàn thiện. Cũng thật khó để tóm tắt các truyện *Hang ổ*, *Cây cầu*, *Những thân cây*... Một số truyện tạo ra kiểu phát triển theo 5 bước như cốt truyện truyền thống ví như truyện *Hóa thân*, nhưng về thực chất, cốt truyện ấy lại không có vai trò gì trong việc thể hiện nội dung cơ bản của tác phẩm: con người bị tha hoá, bị lưu đày trong thế kỉ Chúa đã chết.

Khi cốt truyện được nói lỏng thì Kafka lại đặc biệt chú ý đến vai trò của chi tiết. Để xây dựng cốt truyện, Kafka không có ý định dồn nén các chi tiết mà lại cho chúng lắp ghép với nhau. Trong khi các sự kiện khá đơn giản thì các chi tiết lại rất phong phú, phức tạp. Chúng cứ chòng chéo lên nhau, lắp ghép vào nhau trong một trật tự rất phi logic. Truyện *Hóa thân* bắt đầu bằng chi tiết Gregor Samsa hóa côn trùng, sau đó lại xuất hiện hàng loạt những chi tiết khác kì quái hơn. Sự thay đổi trong giọng nói của anh với *những âm thanh the thé, léo nhéo, ghê rợn, rền rền như một tiếng thảm thì khiến cho các từ thốt ra chỉ rõ ràng lúc đầu, rồi tiếng đó dâng lên, dội lại quanh các từ, phá hủy ý nghĩa của chúng đến mức người nghe không dám chắc là mình có nghe đúng hay không* [3; tr.18]. Ở Gregor không chỉ có quá trình tha hóa mà còn có khát vọng trở lại cuộc sống con người. Kafka đưa ra hàng loạt chi tiết: những hồi tưởng về thời gian quá khứ xa xôi khi Gregor còn là chỗ dựa cho cả gia đình; anh cố gắng hết sức trườn ra khỏi giường để hi vọng có sự thay đổi; anh không nghĩ đến thời gian hiện tại mà luôn nhìn vào những ngày tháng tươi đẹp đã qua; anh muốn níu giữ chúng như níu giữ một cái gì đó thuộc về số phận mình... Đó là những chi tiết rất quan trọng trong sự phát triển cốt truyện của truyện ngắn *Hóa thân*. Nhờ những chi tiết này mà không khí, cảnh trí, tình huống, tính cách, tâm tư nhân vật được bộc lộ đầy đủ. Chính vì

vậy, chúng là những chi tiết rất đắt giá bởi chúng hàm chứa một cách nhìn, một cách đánh giá và năng lực tưởng tượng của Kafka về cuộc sống con người. Thông qua những chi tiết ấy, Kafka muốn nói nhiều về thân phận của con người trong sự cách li hoàn toàn với xã hội. Sự khác lạ ấy khiến cho mọi người không thể chấp nhận và sẵn sàng rũ bỏ, như sẵn sàng rũ bỏ quá khứ êm đẹp ngày nào. Không chấp nhận Gregor hiện tại có nghĩa là người ta đã quên Gregor trong quá khứ. Con người đang phải sống rất cô đơn giữa tất cả mọi người chẳng khác gì một đồng cát, bốc trong tay thì thành nắm, buông ra thì rơi từng hạt, lấy nước càng hòa trộn vào thì càng tan ra.

Đằng sau rất nhiều những chi tiết tiêu biểu trong một cốt truyện được giã ra, được nói lòng là những triết lí thâm trầm. Truyện *Nữ ca sĩ Giôdêphin hay là truyện kể về dân chuột* là một trường hợp như vậy. Toàn bộ cốt truyện là sức mạnh của tiếng hát, tài năng và lòng say mê của Giôdêphin, sự cảm nhận khi cuồng nhiệt, khi thờ ơ của dân tộc chuột. Viết về điều này, Kafka không tạo ra tuyến cốt truyện hành động, mà đơn thuần chỉ là sự cảm nhận của nhân vật tôi về số phận của tài năng và nghệ thuật. Những lớp ý nghĩa của truyện được bổ sung cho nhau bởi các chi tiết: *Giôdêphin say mê nghệ thuật ngay cả trong những thời kì mà dân tộc chúng tôi gặp phải những rối ren phức tạp nhất, thời kì mà những khổ đau, những nỗi lo lắng phiền muộn làm cho con người ta tìm đến với tiếng hát* [3; tr.735], *cũng chính cái không khí lo âu nặng nề do cái thế giới thù địch dân tộc chúng tôi gây nên, đã làm cho số đông khán giả từ chỗ vốn say mê tiếng hát trở thành thờ ơ với nó. Đầu óc họ buộc phải đối phó, giải quyết những nhu cầu bức thiết hơn* [3; tr.737]... Những chi tiết này đã giúp Kafka viết lên một triết lí về cuộc sống: con người nhiều khi chỉ biết đánh nhau, sinh đẻ, mưu toan làm việc như một cái máy mà quên đi những cái rất nhỏ bé xung quanh, để đến khi mất rồi mới thấy điều đấy là quý giá... Và cuộc sống sẽ nhàm chán, lạc điệu biết bao nếu không có những giây phút thanh thản, yên lặng của tâm hồn. Xa hơn nữa, tác giả muốn cảnh báo một nguy cơ của cuộc sống con người: con người sẽ biến thành đồ vật, máy móc trong một xã hội thừa thông tin, thiếu tâm hồn. Cũng như vậy trong *Vô địch nhịn ăn*, nghệ sĩ nhịn ăn muốn trở thành nhà vô địch của mọi thời đại. Ông bầu của anh nhốt anh vào trong một cái cũi y như người ta nhốt một con thú, cái cũi đặt cạnh chuồng thú để người đi đường tiện thể dừng chân xem anh. Đây là một chi tiết đầy bi đát nói lên sự nghiệt ngã của thân phận con người nói chung, của người nghệ sĩ nói riêng trong một xã hội mà máy móc đã lấn át hoàn toàn những rung cảm tâm hồn. Những người khao khát vươn lên đến sự tuyệt đối của nghệ thuật lại không được coi trọng, bị quên lãng. Dần dần, người ta không còn hứng thú xem nghệ sĩ nhịn ăn biểu diễn nữa. Người nghệ sĩ với thành tích nhịn đói đã biến mất trong tâm trí mọi người. Anh chết mà không ai biết, người ta tìm thấy anh sau khi dùng sào bới đồng rom ra. Và sau đó họ nhốt một con báo vào thế chỗ của nhà nghệ sĩ. Đó là những chi tiết với sức ám ảnh lớn về thân phận con người. Chúng ta nhận thấy, cốt truyện truyện ngắn Kafka được nói lòng nhưng với việc sử dụng các chi tiết tiêu biểu, Kafka đã mang đến cho người đọc những trăn trở không nguôi về thân phận con người.

Với cốt truyện được nói lòng, Kafka chú trọng khai thác hiệu quả của những chi tiết, đôi khi đó là những chi tiết mang tính chất khủng khiếp: đó là chi tiết cái chết như bị ma nước lôi kéo của Georg Bendemann trong *Lời tuyên án*; chi tiết về hành động vô thức chuẩn bị cho cái chết của Josef K. trong *Giấc mơ*; chi tiết về cỗ máy đặc biệt dùng để tàn sát con người trong *Trại lao cải* gồm 3 bộ phận với nguyên lí hoạt động. Đây là những chi tiết làm tăng thêm tính chất quái dị, khủng khiếp và mở rộng hơn ý nghĩa của câu chuyện. Con người

luôn luôn phải đối mặt với những điều thật khủng khiếp, tựa như một giấc mơ. Những chi tiết này không nhằm xây dựng trong truyện ngắn Kafka một cốt truyện hoàn chỉnh. Nó chỉ là những dấu ấn mang tính biểu trưng khiến cho cốt truyện truyện ngắn Kafka tuy được nói lỏng nhưng lại có một ý nghĩa sâu xa vượt ra khỏi biên giới của câu chữ. Kafka đưa tất cả các sự kiện vào dòng suy tưởng, dòng ý thức của nhân vật, câu chuyện trở thành dinh thự mê mông của nỗi cô đơn của con người. Chính vì thế, cốt truyện trong truyện ngắn Kafka thiên về bề sâu, chú ý hơn là tả. Đọc truyện ngắn Kafka, người đọc sẽ bắt lực trong việc tìm trong những câu chuyện ấy một cốt truyện rõ ràng như truyện ngắn truyền thống. Nhưng chắc chắn trong đó là rất nhiều các biểu tượng và các chi tiết khai thác hoài không cạn.

3.2.2. Truyện không có cốt truyện

Khái niệm “truyện không có cốt truyện” chỉ mang tính ước lệ và quy ước cao, nó đánh dấu một sự cách tân nghệ thuật của các nhà văn hiện đại trong lĩnh vực tự sự học. Truyện không có cốt truyện thường có sự đan xen phức tạp giữa tự sự với trữ tình và những miêu tả đời sống nội tâm của nhân vật. Hiểu một cách đơn giản, truyện không có cốt truyện là loại truyện không có những tình huống li kì lắt léo, không thể tóm tắt, khó có thể kể lại được do kĩ thuật tự sự “dòng ý thức” của nhà văn đem lại.

Một số truyện ngắn của Kafka không có cốt truyện. Truyện đơn giản nhưng lại hấp dẫn và gọi lên trong người đọc nhiều suy nghĩ. Có những truyện ngắn giống như bài thơ. Với những truyện ngắn - bài thơ như thế, cốt truyện không thể rõ ràng, nó đơn giản trong tính phức tạp của hình tượng, nó không có lối kết cấu kịch tính nhưng những gì mà Kafka muốn nói lên trong đó thì không bao giờ vơi cạn. Đó là khát vọng và bi kịch của con người, khát vọng muốn vươn lên cái tuyệt đối trong khi cuộc sống và khả năng của con người là hữu hạn. Cuộc sống có lúc là dòng chảy lặng nhưng nhiều sóng ngầm, là những tiếp nối của những con đường không giới hạn: *gã sẽ chẳng bao giờ đi hết được đám đông ấy, và dù nếu có đi được, gã cũng không đi hết nổi, gã sẽ phải đấu tranh để đi xuống cầu thang và dù nếu gã có đi xuống được, gã cũng sẽ không đi hết... và cứ thế cho đến hàng ngàn năm, để cuối cùng gã xông ra cái công xa nhất, nhưng không bao giờ, không bao giờ có thể xảy ra chuyện đó* [3; tr.798]. Mang sức nặng của tâm trạng, truyện ngắn Kafka giống như một bài thơ dài với điệp trùng ý nghĩa không dễ tóm tắt. *Làng gần nhất* chỉ có hai câu hoàn chỉnh để gói gọn toàn bộ câu chuyện về cuộc đời, số phận nhân vật nhưng lại mở ra nhiều trường liên tưởng về ý nghĩa. Truyện có hai nhân vật: người kể chuyện xưng tôi và người ông. Nhưng các nhân vật không có họ tên, lai lịch, không có đặc điểm ngoại hình, tính cách. Xoay quanh lời tường thuật của nhân vật tôi về ý nghĩ của ông tôi, nên truyện cũng không có một tình tiết, sự kiện thật nào được nhắc đến. Cách tốt nhất để hiểu *Làng gần nhất* là cảm nhận truyện ngắn như cách chúng ta cảm nhận một bài thơ, chú ý đến những ẩn dụ ý ở ngoài lời, vượt ra bên ngoài câu chữ. Truyện ngắn *Giấc mơ* có cốt truyện chỉ xoay quanh việc Joseph K. nằm mơ thấy mình bị chôn sống. Một ngày đẹp trời, anh cảm thấy thích đi dạo. Nhưng đi chưa được vài bước thì anh đã đến nghĩa địa, rồi anh trượt vào những lối đi ngoằn ngoèo, gặp nấm mồ, ngã khụy trước nó. Rồi anh lại thấy hai người đàn ông giữ một tấm bia lơ lửng, một người họa sĩ từ trong bụi cây xuất hiện viết tên anh trên phiến đá còn Joseph K. tự mình dùng cả hai tay đào nấm mồ của mình. Trong cốt truyện phi lí ấy là hàng loạt những trạng thái và cách ứng xử của Joseph K. với những gì xảy ra xung quanh. Lúc đầu, anh còn đĩnh đạc, thẳng băng, không chao đảo khi đi trên những lối đi ngoằn ngoèo. Nhưng khi ngã khụy trước nấm

mồ, anh đã mơ hồ ý thức được hoàn cảnh của mình. Hàng loạt sự việc xảy ra tiếp theo đó cho đến khi người nghệ sĩ giẫm mạnh một bàn chân lên nắm mồ, Joseph K. mới hiểu ông ta nhưng đã quá muộn để nói lời xin lỗi. Và anh tự chìm xuống hồ như nhận sự trừng phạt tất yếu. Trong truyện, trạng thái tâm lí của Joseph K. đã đi từ mê đến tỉnh, nhưng tỉnh chỉ làm cho mê thêm phần bi kịch, vì nó không giúp anh tìm được lối thoát. Cuối cùng, dù tỉnh hay mê thì tất cả đều bị dẫn đến cái chết hoặc sự tha hoá. Giống như một mê cung, đã đi vào giấc mơ thì con người không thể nào thoát ra, mê cung này dẫn đến mê cung khác, giấc mơ nọ tiếp nối giấc mơ kia. Muốn thoát ra thì phải ngừng mơ, nhưng điều đó đồng nghĩa với cái chết. Truyện *Những thân cây* chỉ vẹn vẹn có 4 câu: *Dường như thể chúng ta là những khúc thân cây trong tuyết. Bề ngoài, chúng nằm trơn láng và một cái đẩy nhẹ cũng đủ để làm chúng di chuyển. Không, không thể làm thế được, vì chúng đã kết hợp chặt chẽ vào đất. Nhưng, trông đây, ngay cả như thế cũng chỉ là sự kiện bề ngoài* [6]. Kafka đã so sánh người với những khúc thân cây. Nhìn bề ngoài thì dường như một cái đẩy nhẹ chúng cũng có thể di chuyển được, nhưng không làm thế được vì chúng đã gắn chặt vào lòng đất rồi. Nhưng tất cả đều là vẻ bề ngoài. Thân cây cũng như con người đã gắn bó với một mảnh đất, với quê cha đất tổ từ đời nọ sang đời kia, từ thế hệ nọ sang thế hệ kia, lòng tin, tín ngưỡng, tôn giáo, ngôn ngữ đã thấm nhập sâu xa thì làm sao mà di chuyển chúng đi được. Câu cuối truyện, Kafka đặt nhân loại vào một vị trí không có gì chắc chắn. Đọc truyện ngắn Franz Kafka là đương đầu với thử thách. Tìm mở được một cánh cửa sẽ dẫn đến những cánh cửa tiếp của một mê cung chằng chịt. Những truyện ngắn của ông mang đầy những tư tưởng kì lạ, phi lí. Và Kafka không hề giải thích những phi lí ấy, ông để cho người đọc tự tìm hiểu, giải thích, biện luận nhiều hướng. Thế giới của Kafka trong *Những thân cây* là câu chuyện hiện lên trong một mảnh đất cô lập với những tạo dựng giăng mắc, với diễn tiến phát triển bản thể và thân phận con người trong thế giới đang hiện hữu. Bên cạnh đó, đồ vật trong truyện ngắn Kafka không chỉ mang đặc tính đa dạng của con người mà thậm chí chúng còn có thể kể lại câu chuyện của mình. Cây cầu cũng là một người kể chuyện. Dưới cái nhìn nhân hóa, cây cầu trở thành một con người. Vậy vấn đề đặt ra ở đây là Kafka miêu tả cây cầu làm ẩn dụ cho thân phận con người hay chỉ xem cây cầu là một nhân vật thông thường. Rõ ràng, ông thiên về hướng ẩn dụ. Bởi lẽ, cây cầu hay bất kì một nhân vật loài vật nào đó của Kafka cũng đều được đặt trong hệ quy chiếu gián tiếp với hiện thực. Do vậy, nếu muốn hiểu truyện *Cây cầu* thì người đọc phải trừu tượng hoá nó, phải vừa xem nó là cây cầu với sự tồn tại và thẩm hoạ của riêng nó, đồng thời cũng xem đó là ẩn dụ cho thân phận con người. Cây cầu có sinh mạng bản thể của nó: nó nằm trên một khe núi nơi chẳng có du khách nào đến bởi nó chưa được đưa lên bản đồ, vậy nên nó kiên nhẫn nằm chờ đợi, cho đến một buổi nọ, một vị khách đến cây cầu sẵn sàng phục vụ khách với khả năng tốt nhất. Vị khách làm cây cầu đau. Cây cầu quay người lại để xác định vị khách thuộc loại người nào. Cây cầu rơi xuống vỡ tan. Điểm đột biến của truyện là ngay tại thời điểm cây cầu quay lại, thì nó không còn là cầu nữa. Rõ ràng câu chuyện thấm đẫm yếu tố huyền thoại này không hề giới hạn nội dung của nó ở một cây cầu. Sự tồn tại của nó được tập trung vào các trạng thái: cô đơn, mong chờ giao tiếp, sẵn sàng phục vụ, hiến dâng, bị đối xử tàn tệ, bội bạc nên tự huỷ hoại. Các trạng thái này thì chẳng thể nào là trạng thái của một cây cầu vô tri vô giác được. Đây chính là cái nhìn của Kafka, của thời đại đã hiện hữu trên nó. Nên cây cầu có một logic nội tại bi đát đến tột cùng: *Vậy nên, tôi nằm và chờ đợi, tôi chỉ có thể chờ đợi. Nếu không đổ xuống, thì không một cây cầu nào, một lần đã bắt qua, có thể thôi không làm cầu* [6]. Bên dưới cầu là vực thẳm, hai

mổ cầu là lớp đất sét đang vỡ tan dần, cây cầu đang chờ đợi trong tình thế nguy hiểm. Cây cầu có thể thôi làm cầu bất kì lúc nào. Nó cần có người xác định bản thể nó là bước qua cầu. Nhưng người bước qua lại thật vô tình. Cây cầu trong cơn đau đớn vô cùng tận, quay mình lại là để xác định vị khách kia là ai: *Một đứa trẻ? Một du khách bộ hành? Một vụ tự sát? Một kẻ xúi giục? Một kẻ hủy diệt?* [6]. Hàng loạt câu hỏi được đưa ra nhưng cây cầu vẫn không tìm được lời đáp, bởi ngay khi vừa quay mình lại thì cây cầu đã thực hiện hành động tự huỷ diệt. Nguyên nhân dẫn đến cái chết của cây cầu như thể bao gồm cả khách thể lẫn chủ thể: một lực tác động đến, một lực phản hồi lại nên cả hai không thể tồn tại. Truyện ngắn *Cây cầu* vì thế hàm chứa một ẩn dụ tích cực: được làm cây cầu, chịu mọi hiểm nguy, dâng hiến cuộc đời mình cho con người. Thế nhưng những ước vọng cao cả đó lại gặp phải một sự thờ ơ, không thấu hiểu: *Hắn đến, hắn tát tôi bằng mũi sắt của cây gậy” rồi “hắn nhảy cả hai chân lên chính giữa người tôi. Tôi quẫn người vì nỗi đau tột độ* [6]. Bóng dáng của xã hội, thời đại đã in dấu. Mọi mục đích tốt đẹp của con người rất có thể sẽ trở thành vô nghĩa nếu con người không chịu tìm hiểu nhau, cứ sống theo ý nghĩ chủ quan của chính mình. Trong *Thông điệp của Hoàng đế*, Kafka muốn nói đến khát vọng và bi kịch của con người. Con người luôn có khát vọng muốn vươn lên cái tuyệt đối trong khi cuộc sống và khả năng của mình là hữu hạn. Cuộc sống có lúc là dòng chảy lặng nhưng nhiều sóng ngầm, là những tiếp nối của những con đường không giới hạn: *gã sẽ chẳng bao giờ đi hết được đám đồng ấy, và dù nếu có đi được, gã cũng không đi hết nổi, gã sẽ phải đấu tranh để đi xuống cầu thang và dù nếu gã có đi xuống được, gã cũng sẽ không đi hết... và cứ thế cho đến hàng ngàn năm, để cuối cùng gã xông ra cái cổng xa nhất, nhưng không bao giờ, không bao giờ có thể xảy ra chuyện đó* [3; tr.798]. Mang sức nặng của tâm trạng, truyện ngắn Kafka giống như một bài thơ dài với điệp trùng ý nghĩa không dễ tóm tắt.

Truyện ngắn của Kafka đã thể hiện một chủ đề lớn và có ý nghĩa thời đại: thân phận của con người. Chủ đề này đã trở thành chủ đề trung tâm của cả dòng văn học phi lí và là mối quan tâm hàng đầu của các nghệ sĩ thế kỉ XX. Kafka đã đưa tâm cỡ lớn lao của chủ đề này vào trong khung cốt truyện truyện ngắn của mình. Vì thế, tuy cốt truyện được nói lỏng nhưng ý nghĩa của truyện lại rất sâu xa. Bằng những chi tiết khác lạ, kì ảo đã được trung hòa hoá, Kafka mang đến tiếng nói đa âm về thân phận con người, về những mối đe dọa nguy hiểm tới tâm hồn và cuộc sống con người.

3.2.3. Cốt truyện kết thúc mở

Trong những truyện ngắn phát triển theo cấu trúc truyền thống, mọi xung đột đến cuối cùng vẫn được giải quyết một cách rõ ràng dù cho xung đột có kịch tính, căng thẳng đến đâu. Vì thế nó mang tính toàn vẹn. Ở truyện ngắn hiện đại, xu hướng của nó là lối kết thúc mở. Sau kết thúc, tình trạng mâu thuẫn vẫn chưa được giải quyết một cách toàn vẹn, dòng vận động của truyện chưa chấm hết, lời giải đáp không rõ ràng, số phận nhân vật chưa được thể hiện trọn vẹn. Lối kết thúc này để ngỏ đưa đến cho người đọc những cách hiểu khác nhau để họ tự lựa chọn, mở ra nhiều hướng đối thoại với người đọc.

Kafka cũng xây dựng trong truyện ngắn của mình một *cốt truyện kết thúc mở*, nó được tạo nên từ những cuộc ra đi không dứt của nhân vật. Có cuộc ra đi là cái chết (*Hóa thân, Lời tuyên án, Nữ ca sĩ Giôdêphin hay là truyện kể về dân chuột*), có cuộc ra đi chẳng đến đích bao giờ (*Làng gần nhất, Thông điệp của Hoàng đế, Một thầy thuốc nông thôn*), có cuộc ra đi lạc vào giấc mơ khủng khiếp (*Giấc mơ*)... Trong hầu hết các cuộc ra đi ấy, tất cả đều

hướng về phía trước, về một tương lai không xác định. Nó có thể là giấc mơ hay cũng có thể là thời hạn của sự lưu đày. Hướng tới một điều gì tuyệt đối, không có thật, nhân vật mới ra đi. Nhân vật trong truyện ngắn Kafka phải ra đi vì *hai lí do*: một là họ muốn *vươn tới cái tuyệt đối*, hai là họ *phải chịu sức ép từ một quyền lực siêu hình* nào đó. Trong *Làng gần nhất*, Kafka kể về người thanh niên đi đến ngôi làng gần nhất. Chàng trai trong câu chuyện là một thanh niên trẻ, khỏe, có phương tiện, có ý chí... nhưng cả cuộc đời vẫn không thể đi đến đích được. Như vậy, hiển nhiên là phi lí. Nhưng ẩn chứa đằng sau sự phi lí đó là một thông điệp sâu xa. Làng gần nhất chính là một ẩn dụ cho mục đích sống của con người, quyết tâm của chàng trai cũng là quyết tâm của con người. Như thế, những mục đích cụ thể thì ai cũng có thể đạt được, nhưng mục đích cuối cùng thì không bao giờ đạt được. Nếu hiểu theo hướng này thì câu chuyện là sự ngợi ca ý chí phấn đấu và vươn lên của con người trong cuộc sống. Nhưng còn có một cách hiểu khác: ngôi làng trong câu chuyện đã trở thành huyền thoại giữa bao nhiêu cái bình thường. Mất cả cuộc đời cho cuộc du lãm đó, con người quả thật dửng dưng nhưng cũng bộc lộ mặt hữu hạn của mình: xuất hiện trong cuộc đời này chưa kịp làm những điều mình khao khát đã vội tan biến. Mà ước mơ, khát vọng của con người là không cùng vì thế nên luôn luôn đau khổ và vĩnh viễn bị kịch. Cuộc ra đi ấy mở ra một chiều không gian mơ tưởng, là không gian của tương lai. Chỉ có điều tương lai ấy mịt mù tăm tối, con người không thể nắm bắt được. Con người mất đi cái tư thế hiên ngang của sử thi mà trở về với cái hữu hạn, nhỏ bé có thật của mình. Đó chính là sự hữu hạn của con người trong vũ trụ vĩnh hằng. Làng gần nhất lại trở thành làng xa nhất... Sự đề ngỏ hành động trong *Thông điệp của Hoàng đế* tạo nên tính mơ hồ rộng lớn cho câu chuyện. Đó là xuất phát điểm đầu tiên của kết thúc tác phẩm mở. Người ta có thể đặt các giả thiết: hoặc sứ giả không thể đi hết hậu cung do nó quá rộng thì đó là lỗi của Hoàng đế; hoặc ông ta không thể đi mà cứ chôn chân tại đó do có nhiều cấm dõ thì đó là lỗi của ông ta. Chúng ta không hề biết thông điệp có nội dung gì và nhân vật bạn hoàn toàn xa lạ với giới triều đình. Truyện khép lại khi số phận của bức thông điệp vẫn còn đang di chuyển trong cái mê lộ của hậu cung, mãi mãi không thể nào tới tay người nhận. Như vậy làm sao có thông điệp? Cũng không có người nào nhận được. Vậy là không có sự thấu hiểu giữa con người với con người, mọi cố gắng giao tiếp giữa con người đều không thể thực hiện được. Đó là sự phi lí tồn tại trong thế giới này không thể lí giải hết.

Khó có thể tìm thấy một kết thúc trọn vẹn, khép kín trong truyện ngắn Kafka, thậm chí trong một số truyện người ta còn không tìm thấy đoạn kết. Truyện *Hang ổ* có một số đoạn khá dài, tới nửa số trang của câu chuyện miêu tả những tiếng động đã làm cho con thú săn mồi già yếu không yên, nhưng lại chấm hết khi người đọc và thậm chí ngay cả con vật ấy vẫn chưa biết tiếng động xuất phát từ đâu, con vật giải quyết sự việc như thế nào. Như vậy, cái dấu hiệu chấm hết, khép lại của câu chuyện chỉ là một cái kết ảo, nó giống như một lời mời gọi người đọc tự mình điền nốt vào tác phẩm những chỗ khuyết thiếu. Hiệu quả của cái kết ảo này thật là to lớn. Trong khi lối kết thúc đóng lại nhấn mạnh vào tính tất yếu của mọi chuyện ở đời, thì lối kết thúc mở nhắc ta nghĩ đến tính dở dang chẳng hề kém hiển nhiên của sự vật. Ở Kafka, tính dở dang của sự vật được nâng lên thành tính dở dang của cả một khả năng, một số phận. Với Kafka, dở dang là bản chất của thế giới. Truyện ngắn của Kafka giống như một câu hỏi lớn không có lời đáp. Cốt truyện không khép kín tạo ra tính đối thoại giữa tác phẩm với bạn đọc, tạo ra những tình huống giao tiếp giữa tác giả và độc giả. Tác giả đưa ra cho người đọc tiếp nhận và hoàn thiện nó. Truyện ngắn Kafka đã mở ra khả năng giao tiếp vô hạn với người đọc, khi nó luôn luôn

là một câu đố cần lời giải, một khoảng trống cần điền nốt, một sự im lặng cần lên tiếng. Đọc truyện ngắn Kafka như là đọc một lời mời gọi tha thiết hãy sáng tạo cùng tác giả. Chính vì thế truyện ngắn của ông mặc dù đã chấm hết nhưng không bao giờ kết thúc.

Với việc tạo nên tính chất mở của cốt truyện trong truyện ngắn Kafka, *vai trò của đoạn kết trở nên vô cùng quan trọng*. Kết thúc của truyện ngắn Kafka nhiều khi luôn là những cái chết thật buồn của nhân vật. Nó là sự chấm dứt của một thời hạn lưu đầy, chấm dứt một cuộc sống xa lạ, bơ vơ ngay trong lòng của những cuộc sống khác: cái chết của Gregor Samsa trong *Hóa thân*, của Georg Bendemann trong *Lời tuyên án*, của chàng nghệ sĩ trong *Vô địch nhện ăng*. Có cái chết đến rất thanh thản, nhẹ nhàng nhưng đầy ám ảnh, có cái chết là một hình phạt nặng nề đối với nhân vật, dường như có một sức mạnh vô hình buộc nhân vật phải chết... Và ý nghĩa bi kịch được đẩy lên đến đỉnh điểm khi mà cái chết của những nhân vật đó đến ngay sau giây phút mà dường như họ tìm ra lời giải cho những bí mật, những trăn trở của mình. Gregor Samsa khi biết rằng mình vẫn còn khát khao làm người, vẫn muốn sống cuộc sống con người lúc anh nghe thấy tiếng vĩ cầm của cô em gái thì cũng là lúc anh buộc phải ra đi. Bác nông dân trong *Trước cửa pháp luật* cũng chỉ biết rằng cánh cửa pháp luật ấy là để dành riêng cho bác lúc bác bắt đầu trút hơi thở cuối cùng. Cây cầu đã thối làm cầu khi chưa kịp hoàn thành cái nhiệm vụ làm cầu của mình. Những cái chết ấy đã cho thấy: số phận đã đi nhanh hơn những nhân vật - những con người nhỏ bé này một bước, không thể thay đổi được. Sức mạnh của số phận là vô hạn và cái bẫy của tình thế thì thật khủng khiếp.

Có những truyện ngắn của Kafka có mở đầu mà không có kết thúc. Truyện *Chó sói và người Ả Rập* là một trường hợp như vậy. Tự nhiên nguyên sơ và hoang dã đã lên tiếng mạnh mẽ qua dàn đồng ca của chó sói. Khát vọng hài hòa giữa con người và tự nhiên - khát vọng vĩnh cửu - được thể hiện cấp bách hơn bao giờ hết. Đàn sói muốn có không gian để thờ, muốn loài vật phải được chết một cách tự nhiên chứ không phải chết dưới lưỡi dao của người Ả Rập. Phải chăng ngay từ những năm đầu thế kỉ XX, Kafka đã nhìn thấy sự phá hoại thế giới tự nhiên của những con người văn minh, hiện đại? Kết thúc truyện không rõ ràng: cuộc đấu tranh giữa con người và thiên nhiên sẽ chẳng bao giờ dừng lại. Đấu tranh không phải để tiêu diệt mà để sinh tồn. Đàn sói (kẻ thù sinh tử của loài người vẫn phải chấp nhận kẻ giết mình bởi chúng cần tồn tại. Cũng giống như vòng tuần hoàn sinh thái trong tự nhiên và xã hội, mâu thuẫn giữa con người và tự nhiên nhằm đi tìm sự hài hòa vẫn luôn tồn tại, vận động không ngừng. Và truyện là một cái kết mở mãi mãi để ngỏ kết luận cuối cùng cho trí tưởng tượng và óc suy tưởng của độc giả.

Với nhiều cách kết thúc khác nhau, truyện ngắn của Kafka giống như một dòng chảy ngầm miên man không dứt bởi bao sự bất thường. Đó là những kết thúc mở, góp phần tạo cho truyện ngắn Kafka những huyền thoại không dứt về con người và cuộc đời.

4. KẾT LUẬN

Với những cách tân trong nghệ thuật xây dựng cốt truyện, Kafka đã mở đầu cho sự hủy diệt cốt truyện trong văn học hiện đại thế kỉ XX. Tuy vai trò của cốt truyện đã giảm nhẹ nhưng ý nghĩa của truyện lại tăng tầng lớp lớp. Nó chân thực như cuộc sống với đầy đủ các

tính chất: nhạt nhẽo, xô bồ, phi lí, nghiệt ngã... Khi tiếp cận cuộc sống ấy, độc giả lại phải tiếp cận nó dưới một hình thức khác, bởi vì mỗi kết thúc cốt truyện như vậy đã làm cho truyện ngắn Kafka mang một ý vị thâm trầm, như những dụ ngôn không dứt về con người và tình trạng bi đát của họ. Sự gợi mở, nhiều tầng bậc ý nghĩa trong một cốt truyện đơn giản là một trong những lí do khiến các truyện ngắn của Kafka vẫn có sức ảnh hưởng mạnh mẽ cho đến ngày hôm nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Văn Dân (1996), *Franz Kafka và cuộc chiến chống phi lí*, Tạp chí Văn học nước ngoài, số 4.
- [2] Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi (1998), *Từ điển thuật ngữ văn học*, Nxb. Đại học Quốc gia, Hà Nội.
- [3] Franz Kafka (2003), *Tuyển tập tác phẩm*, Nxb. Hội nhà văn - Trung tâm Văn hoá ngôn ngữ Đông Tây, Hà Nội.
- [4] Franz Kafka (1996), *Hang ổ, Lời tuyên án, Mười một người con trai, Trước cửa pháp luật, Vô địch nhìn ăn* (Nguyễn Văn Dân dịch), Tạp chí Văn học nước ngoài, số 4.
- [5] Một số truyện cực ngắn của Franz Kafka, <https://vanhaiphong.com/mt-s-truyen-cc-ngn-ca-franz-kafka/>
- [6] Trần Đình Sử (2005), *Giáo trình lí luận văn học*, tập 2, Nxb. Đại học Sư phạm, Hà Nội.
- [7] Tập truyện ngắn Franz Kafka, <https://thicaquan.blogspot.com/2016/10/tap-truyen-ngan-franz-kafka.html?m=1>

INNOVATIONS IN THE PLOT OF FRANZ KAFKA'S SHORT STORIES

Doan Thi Viet Nga

ABSTRACT

This article studies innovations in the plots of Franz Kafka's short stories. Kafka rarely builds the plot based on external actions of the characters; the basic element of the plot is no longer the system of external events that create the moving form of the plot. On the other hand, in many of his short stories, the plot is simply fictionalized, seemingly without any needs for arrangement. Kafka no longer considers plot the most attractive element of short stories. With his short stories, Kafka directs readers to the depth of thoughts to discover their meanings.

Keywords: *Plot, short story, innovation, Franz Kafka, deph.*

* Ngày nộp bài: 05/4/2024; Ngày gửi phản biện: 10/4/2024; Ngày duyệt đăng: 25/4/2024